

AZERBAYCAN'DA DÜĞÜN ADETLERİNE DAİR

About The Wedding Traditions in Azerbaijan

Şakir ALBALIYEV

Abstract: *In the article it is said about the peculiarities of wedding traditions in Azerbaijan which have the special place among the life ceremonies. From the ancient times till nowadays. The importance of weddings according to the national-ethnographic view is investigated. Regarding in the prism of the period realities the tradition of "to kidnap the girl" is estimated from the different form, too.*

Generally, investigating the special peculiarities of wedding traditions in Azerbaijan forms the subject of the of the theme

Keywords: *Azerbaijan, Wedding, Tradition, National, Special.*

Aile geçim merasimleri içerisinde düğün merasimlerinin yapılması düğünün zenginliği, ihtişamı ve özellikle de debdebesiyle farklılık arz ediyor. Düğün merasimleri pratik olarak bir kaç merhaleden yapıyor ve bununla ilgili farklı edebiyatlarda çeşitli mülahazalar söylenmiş, etnografik folklor metinleri toplanıp yayımlanmıştır. Biz de mevcut olan materyallere, toplanmış folklor örneklerine esasen Azerbaycan'da yapılan düğün merasimleri ve onların poetik metinleri ile ilgili sözümüzü söylemeye, aynı zamanda düğün merasimleri zamanı kendini gösteren folklor – etnografik karakterli sembollere kendi fikrimizi bildirmeye çalışacağız.

Bellidir ki düğün kendiliğinde şenliği ifade ediyor. Ama düğün merasimleri daha doğrusu düğün merasimlerinin yapılmasında en önemli yere sahip olan çalgı aletleri aracılığıyla yapılan müzik sesleri her zaman mutluluğu ifade etmişmidir? Elbette ki bazen yok! Bu konulara yeri geldiyince fikrimizi bildireceğiz. Düğün merasimleri geçmişimizin gelenek ve göreneklerimizden çok büyük bir kısmını kendi içerisine aldığından bu milletimizin kendini dünya milletleri içerisinde tanıtdırmasında önemli bir yere sahiptir. Bu manada Azerbaycan kültürünün içeriğinin bir kısmı gibi Azerbaycan düğünleri, Azerbaycan müziği dünyanın bir çok milletlerine özellikle Kafkaz milletini etkilemiştir. Söylediklerimizi onaylamak için takriben 80 – 100 il bundan önce Celil bey Bağdadbeyov tarafından kaleme alınmış "Azerbycan müziği komşularımız olan gürcü ve özellikle de ermenileri etkilemiştir. Ben bu örnekte bazı misaller göstermeden şunu da söylemek istiyorum

ki, hayatımda gördüğüm ermeni şarkıcılarından örneğin, Tiflis'te 1940 yılında vefat etmiş şarkıcı İonesyan 80 yaşında, Bakü'de Mihan 60 yaşında, 1915 yılında asgerlikte vefat etmiş Davut Ağayarov Azerbaycan "Muğamat" ını söylemekle beraber hatta gazeller ve halk türkülerini de Azerbaycan dilinde güzelce söylemiştir. Oysa ki ermeni milletinin de edebiyatı vattır..... Azerbaycan`da 1912 yılına kadar "tar" (telli çalgı aleti), kemençe, "balaban" (üfleli çalgı aleti) çalanlar içerisinde ermeniler de olmuş ve onları da Azerbaycan çalacıları etkilemiştir. Örneğin "Bugün ayın üçüdür" şarkımızın ermeni, gürcü ve azeri dilinde olmasından üç milletin birbirini etkilemesi şüphesizdir.

Azerbaycan müziği komşumuz lezgilerden bir "Lezginka" almışdırsa da karşılığında tüm danslarını onlara vermiştir." (Bak Celil Bey Bağdadbeyov", Hatıralar ve etnograik kaynaklar", Kapp poligrafik", Bakü, 2002, s. 63 – 64)

Göründüyü gibi Azerbaycan kültürünün içeriği olan müzik sanatımızdan diğer milletlerde yeterince yararlanmışlar.. Hatta menfur komşularımız olan ermeniler de bunlarla yararlanmamış ve bu manevi incelerimizi özelleştirmeğe çalışmışlar. Demek ki, sadece topraklarımızı değil milli manevi değerlerimizi ve hatta müziğimizi de işgal etmek, zaptetmek niyeti menfur komşularımızda çoktan başlamıştır.

Hatta halk yazarı Elçin`nin bu kitaba yazdığı ön sözden öğreniyoruz ki Celil bey Bağdadbeyov`un isnat ettiği bu yazısı fundamental bir esermiş:

"Celil bey Bağdadbeyov nişan, "elbise biçme", geziler ve misafirlikler, "duvakkapma", "kuşak tutmak", "yallı yapmak", "çille çıkarmak", "misteriya" çıkışları farklı farklı şebih gösterileri. dervişler veb. gibi merasimler, oyunlar, gelenekler kaleme aldığı notlarında tasvirlerinde Azerbaycan folklorunun ve etnografiyasının canlı ve görsel manzarasını yaratmıştır.

Celil bey Bağdadbeyov hatıra ve notlarını 1930`lu yıllarının sonlarında kaleme almıştır. Onun ailesinde saklanan belgeler içerisinde Bülbülün Celil beye yazmış olduğu 1 ve 9 nişan 1940 yılında iki mektubu var. Bülbül o zaman Halk Komisarlar Sovyeti yanında Güzel Sanatlar İlmi Müzik Kabine`nin müdürü görevinde çalışıyordu ve o mektuplardan belli oluyordu ki Celil bey "Müziğimizin geçmişi ve Azerbaycan düşün merasimleri " isimli eserini yazıp bitirmiştir.

Bu gün okuculara sunulan bu hatıra ve notlar aynı eserin seçeneklerindedir" (Bak Celil beyin hayatı ve edebi şahsiyeti hakkında bir kaçkelime isimli ön söz. s. 9 – 10)

Dügün merasimin yapılması kendiliyinde mutlu hayatı işaretiliyor. Nerede dügün varsa orada zindelik, hayata inam, yaşama isteği var. Abes değil ki, dügün kelimesi milletimizin dilinde “dügün bayramı” olarak kullanılıyor ki bu da dügünü bir bayram merasimi olduğunu gösteriyor. Yahut da dügün “dügün şenliyi” şeklinde kullanılır ki bu deyim de bir anane şeklinde dügünün şenlikten ibaret olduğunu gösteriyor.

Dügün merasimi çalgının müzik eşliyiinde söylenmesinde (doğrudur ki çalgısız – müziksiz, “meysiz – mezesiz” yapılan Peygamber dügünü “Sofiyana dügün” lerde vardır) bazı makamlar gizlidir. Dügün merasimleri tantanalı şekilde, mutluluk sesleri içerisinde yapılıyor. Bu merasimin talebidir. Bu doğrudur. Ama dügünlerin debdebeli bir biçimde yapılmasının bir iç sebebi de dügün sahibinin dügün için yaptığı maddi kayıpların getirdiği sıkıntı ve üzüntüdü (“ay bu kadar para harcadım ay bu kadar malım – param gitti diye söylemektir) kurtarmak için yapılan ritüaldir. Ama dikkatle düşünürsek “dügüne dügün demişler ki dügün sahibinin bağı çatlasın” diye bir deyimimiz var ve bu deyim de yukarıda söylediklerimize yönelmiştir: yani dügün denilen merasime “dügün” şenlik, bayram diyorlar ki dügün sahibi düşdüğü borc harcdan, üzüntüden kurtulsun. İnsanlar bayramlarda da (örneğin Nevruz, Yılbaşı bayram hazırlıklarını yapıyorlar, bayramı mutlulukla karşılıyorlar. Şöyle ki, insan kendi evladının dügününü yaparken, bayram öncesi olduğu gibi borç harç yapıyor, varını yoğunu dügün yapmaya harcıyor. Evet yukarıdaki örnekte dügünün debdebeli, tantanalı yapılması onu gösteriyor ki, dügüne yapılan harcama ev sahibi için zor olsa da dügün kendiliyinde büyük şenlik, mutluluk, bayram demektir. Yani dügün hem şenlik, hem de dügün diğer taraftan da dügün sahibinin (dügüne gelenlerle) borc harcı yapması demektir!... Ama dikkat edilmesi gereken bir özellikte, insan kazancını kendi evladının geleceyi için harcamalı ve bunu kendine insanlık borcu ve en ali şeref bilmelidir. Bir manimizde şöyle deniliyor:

Azizim kazançanı
Tutmusan kazançanı
Baş götürüb gidiyorsun
Elinde kazanc nerde?

Ablam Ramile`nin kayınvaldesi olan yaşlı Firengiz Balakışı kızı Novruzova`nın dilinden duyduğum bu halk manisinde (hemde ağıda) nelere işaret ediliyor? Yani insanın manevi kazancı bu dünyada kendinden sonra bıraktığı iyi amellerinin temelinde iyi isim duruyorsa, maddi kazancı ise onun liyakatlı evlatları,

torunları ve b. dir ki biz de evlatlarımızın düğününü yapmaya oğul, kız evlendirmeyi kendimize borç bilmeliyiz.

Bir sözle düğün merasimlerinin debdebeli şekilde, “toy – düğüle”, çalgı – müzikle yapılmasının temelinde remzi çalarlar, mitik karakterler gizlenmiştir: birincisi müziğin dili ile kötü kuvvetler – şer ruhlar ram ediliyor.

İkincisi düğüne gelenlerin dikkatini (kötü nazarlarını) düğünün yakışıkları, esas simgeleri olan damatla gelinin üzerinden uzaklaştırmaktır.

Böylelikle aile hayatı kuran gençleri kötü nazardan, kötü nefisten korunuyor. Hemde “düğüne düğün diyorlarki ev sahibinin bağı çatlasın” fikri şunu ifade ediyor ki düğün sahibi, borç harca düşerse karşılığında düğünden “salamat” kötü nazarlardan korunmuş olarak çıkıyor ki bu da elbette düğünün çalgı şenlik içerisinde yapılmasında ve sonuçta düğünün kötü nazardan korunmasını gerçekleştirmiş oluyor.

Göründüyü gibi merhaleler şekilde yapılan düğün merasimleri zamanı okunan ayınlar, müzik sesleri sadece düğünün zahirine görünüşünü deyil, debdebeli geçmesine, hemde kapalı mitik çizgileri kendiliğinde şartlandırıyor – kötü ruhlardan ve kötü nazarlardan ev sahibini kurtarmaya çalışıyor.

Adet, anane, “qalıq”, merasim terminlerine sık sık baş vuracağımızı göz önünde bulundurub bu kelimelerin Arif Memmedovun “Arkeloji ve etnografiya” isimli ders kitabında (Müəllim, 2008) verilmiş izahını aşağıda gösteriyorum:” Adet belli etnik birlik içerisinde kabul edilmiş davranış kurallarıdır.

Merasim – etnosun belli sosyal aile ve manevi hayatı ile bağlı olan tekrarlanan bir olaydır. Bunları birbirinden ayırd etmek için onlar aşağıdaki kelime grupları şeklinde kullanılır: defn merasimi, düğün merasimi, misafirlik adeti, evlat edinme adeti ve b.

“Qalıq” – (artık) içtimai ve manevi hayatın günümüze aykırı olan, geçmiş kültürel merhalelerden bu güne kadar gelmiş olan ve etnik birliyin üyeleri tarafından bir alışkanlık gibi yapılan kültürel bir faktördür. Bunlar eski merasim ve adetlerin artığı gibi yaşaya biliyor.

Anane – (latınca “tradesiya” – örtülen, yapılan demektir) etnosun hayatını koruyup saklamak için madd ve manevi kültürün, aile ve içtimai hayatın öyle bir faktördürü ki toplum üyeleri onu kuşaktan kuşağa geçiriyorlar. Bazen insanların amaçla çalışmaları sonucunda maddi ve manevi kültürün yeni biçimleri ortaya çıkıyor ki bunlara yenilik innovasiya ismi veriliyor. Bunlar zamanla ananaye dönüşüyor.” (s. 164)

Yukarıda söylediyimiz düğün merasimi bir kaç merhaleden oluşuyor. Nişan “elbise biçme”, “duvakkapma” veb. merhalelerden ayrı ayrı bahs ediceğiz. Celil bey Bağdadbeyov Şuşa`da nişan merasimini şöyle tasvir ediyor:

“Şuşa`da düğünler 3 günden 7 güne kadar devam ediyordu. 14 günde de devam eden düğünler olmuştur.” Tatlı yemek” işinde iki saatlik çağrılmış misafirlerin meclisinde her türlü tatlı ve kesme şeker dağıtıyorlardı. Tatlı merasimlerinde mollalara tatlı ve paradan başka elbise için örneğin, aba, cübbe için kumaşlar dağıtılıyordu.

Tatlı dağıtmak işi eski usulle yapılıyordu. Tatlının bir kaç çeşidi vardır. Örneğin “noğul”, bademle hazırlanmış baklavalar veb. Bir çok tepsiler çeşitli kumaşlarla örtülmüş bir tepsiyi kız tarafına gönderiliyordu. Bir çeşit yaxdanlara koyulub katırlara yüklenmesi geçmişte çok kıymetli hazine mallarının katıra yüklenmesine işare idi. Katırların üzerinde kırmızı ipekten havlulara bağlı olduğu halda katırı çeken uşakların da ucuz kumaşlardan da olsa kumaşları taze oluyordu.

Böyle kız evine gidiliyordu. Damadın annesi ve diğer akrabaları en kıymetli elbiselerini giyib, takılarını takarak kız evine gidiyorlar, kadınlar şubesinde oturuyorlardı. Damat evinden getirilen elbiseler ve takılar, nişanlar orada bulunan yaşlı kadınlara veriliyor, hayır duasını yapıyorlardı. Erkeklerle tatlı dağıtıldıktan sonra kadınlara da tatlı dağıtılıyordu.

Tatlı günün sabahısı kız evinden erkek evine bir kaç tepside “şekerçöreyi” gönderiliyordu. Tatlı gününden bir kaç gün sonra “nişanbazlıq” başlanıyordu. Nişanlanmış adam yaşlı ise asla “nişanbazlığa” gelmeyib kendini kıza göstermezdi. Ağır şartlara rağmen “nişanbazlığa” gidiyorlardı (s. 64)

Verilen bilgilerden şöyle anlaşıyor ki masallarımızda karşılaştığımız üç gün, üç gece, yedi gün yedi gece (yahut ta 40 ün – 40 gece) yapılan düğünlerde hiç de abartılı rakamlar olmayıp, günümüze kadar gelmiştir. Bu da milletimizin düğüne verdiği önemdir. Çünkü Azerbaycan halkı düğüne çox büyük bir olay gibi bakmışlar. Peki niçin ve hangi anlamda büyük olay?

Milletimizin bir deyim var: “Çocuğum azizdir, terbiyesi ondanda azizdir” bu deyim pratik olarak gerçekleştirilmiş, kuşaktan – kuşağa armağan olarak geçmiş bir ananedir. Evladını özenle eğitmesi annenin görevidir. Ebeveynin kendi evladının eğitmesi ilk önce kendi kuşağının başın ının yüceliyi, ve topluma faydalı bir vatandaş olarak sunmasıdır. Kuşağın ismini o kadar kötüye çıkartan evlat aynı zamanda ebeveynin kendisi için hem de geçmişi dede babaları için hakaret olduğundan evladının terbiyesini öne çekmiştir. Bunun içinde “annesi gezen ağacı balası budaq – budaq gezer” söyleyip düşünen milletimiz kendi evladı için kız beğenip evine gelin

getireceği adamın soyunu sopunu araştırıyorlardı, “ot kökü üstü biter” diye soylu bir yerden oğul evlendirmeye çalışıyorlar. Şöyle düşünüyorlar ki evladın eğitimi doğulmamışdan önce başlamalıdır. Çünkü evladı anne eğitiyor peki çocuğun annesi hangi bilgilere sahiptir, hangi soydan geldiği konusu önceden düşünülmüşmüdür.

Bak bu gibi konular önceden düşünüldüyünden çok düşünüp aile kurmak evlenmek merasimi, düğün şenlikleri 3 gün 3 gece, 7 gün 7 gece (40 gün 40 gece) yapılıyordu. Her kesin hayatın da olucak muhteşem bir olay gibi Azerbaycan halkı türk halkları beşer kültürünün ilk dönemlerinde dinlerden önceki dönemlerde “monogram” aile tipini kendine “hayat tale” seçmiştir.

Bununla ilgili bahs etmeden önce şunuda söylemeliyim ki “kızların kaçırılması” konusu Azerbaycan milletine özel milli manevi özelliktir. Hemde olumlu yönleri ile “kız kaçırmak” kelimesi rusca ve ya başka dillere tercümede “kız oğurlama” gibi anlaşılıyor. Bu “oğurluk” kelimesi kendini harfi tercümede cinayet gibi sesleniyor. Yani soygunçuluk, hırsızlık manasında düşünce bilindiğinden ana yasada bu konuyla ilgili suç işlemiş gibi yansıtılıyor. Ama bir konunuda unutmamak ve dikkatden kaçırmamak lazımdır. Nedir bu hassas konu? Bu milli tefekkür tarzından doğan etnik psikolojik bir semboldür. Bu ince konuyu anlama bilmediğimiz için anayasamızda (ben diğer Avrupa yahut Amerika veb. milletlerin anayasasını buraya dahil ediyorum çünkü bu milli psikoloji özellik olduğundan sadece türk Azerbaycan milletinin kurallarından bahs ediyoruz) hukuk açısından bir eksiklik hisediyoruz.

Elbette kız kaçırılma adetinin temelinde milli psikoloji manevi amacı anlamamak durmuştur.” Kız kaçırmak”, “kız oğurlamak” kelimesi hiç de serbest kelime grubu gibi anlamamalıyız.” Kız kaçırmama” adetinden doğan “kız oğurlama” kelimesini kullanmak yalnızdır. Bu kelime ister kendi dilimizde istersxe de yabancı dillere tercüme edrken kelime grubu gibi anlaşılmalıdır.

Peki “kız kaçırmak” adeti nasıl bir adettir? 19 yüzyıl Azerbaycan edebiyatında realizm akımının öncülerinden İsmayıl bey Kutkaşınlı yurt dışında eğitim almasına bir sıra yabancı dilleri öğrenmesine rağmen milletimizin milli geleneklerini halkın evladı gibi çok güzel biliyordu ve hatta Polonyada olarken fransız dilinde yazdığı “Reşit bey ve Seadet hanım” hikayesinde Azerbaycanlı geçimini. ailesini tasvir etmiştir. Bu eserden yola çıkarak biz kızkaçırmanın nasıl olduğunu dünyaya göstermek istiyoruz. O dönemin yabancı uzmanları “Reşit bey ve Seadet hanım” eserinin Şark ruhunun orijinal taşıyıcısı olduğunu ve Şark sevgisinin Avrupa`dan çok farklı bir şekilde en ulvi değerlere sahip olduğunu itiraf etmişler. İsmayıl beyin dilinden “Ah Seadet, Seadet! Biliyormusun şu adi günde bin defa da olsa tekrar etmek bana ne kadar hoşdur” gibi kelimeler Şark`ın sevgi – aşk

felsefesinin ruhunu ifade etmiyormu? Yahut Bülbül gülden uzak oldukça bütün tabiata zevk veriyor. Şöyle ki bülbül gülün yanına geliyor susuyor konuşmıyor. Bende böyleyim kelimeleri Şark azeri aşkının kalp atışlarını ifade etmiyormu? Meğer bu mukaddes duygular için sevgilisi Seadeti at sırtına alıp gözden kayb olması kız kaçırma sahnesi adı hırsızlıkla ola bilirmi “kız kaçırmanı” cinayet le suçlayıp ona harfi manada “kız oğurlama” cezası tatbik etmek adaletili ola bilirmi? Elbette yok.

Peki kız kaçırma adeti neden doğmuştur? Hayatı at üzerinde geçen “terekeme” azerbaycanlılar başka tayfalardan olan kızlara aşık oldukça kızla erkeğin gönül işlerini kendi aralarında haledip büyüklerin - anne babanın, dede ve ninenin bu işe razı olmadığını gördükte sevdiklerini “vurma – çalmaeyleyib” gözden kayb olmuşlar. Sonunda barış ilan ediliyor köyün yaşlı insanları aracılığıyla kaçırılan kızla erkek ortaya çıkmış ve düğün yapılmış ve sonuçta mukaddes bir ailenin temeli koyulmuştur.

Zengilan ilçesinin Zerneli köyünden olan Zeynep Babayeva`dan toplanan aşağıdaki örneklerde folklor metinlerde poetik şekilde karı ve kocanın karşı konulmazlığı anlatılıyor:

Sehengin ağzı burma
Doldurub yana durma
İgid sene deyerem
Gelibsen geri durma

Getirilen poetik metinler ve düğün merasimlerinde yapılan ayin ve ritüeller genellikle öğrenilirse eserlerin sonunda gizlenmiş olan mitoloji çalarlara da açıklık getire biliriz.

Кайнаklar

Белил бей Баъдадбейов. "Натиралар ве этнографик нотлар", "Гапп-Полиграф", Бакы. 2002. сящ. 63-64.

Ариф Меммедов`ун "Археолоји ве этнографийа" isimli дерслийи "Мцяллим", 2008,

Фирянэиз Балакиши гызы Новрузованын (1931 – 2011) Сэбрайил район Sofulu köyündendir. Lise mezunu.

Зенэилан ilçesinin Зернели köyünden олан Зейнер Бабайева. Lise mezunu